

1/14

NATUUR, KUNST EN CULTUUR

Nieuw wevel uwwe

Jan Siebelink in een intieme tentoonstelling
in Historisch Museum Ede

Textielkunst Barbara Polderman gegrepen
door de bezieling van gebruikte materialen

Wildheid in de natuur, er is een royaal
draagvlak voor onder het Nederlandse publiek

Kunstlicht: wat doet het met planten
en dieren in de natuur?

Kan één enkele vogelsoort een kunstenaar tot in lengte van dagen inspireren? Martin Brandsma verpandde zijn hart aan de klapekster, Hans Waanders aan de ijsvogel. Die beperking blijkt rijke oeuvres voort te brengen. Galerie Wit toont hun werk: zii-prriih!

zii-prriih: vogels nader bekeken

Martin Brandsma tekent met als biologen de klapekster naar het leven en op ware grootte.

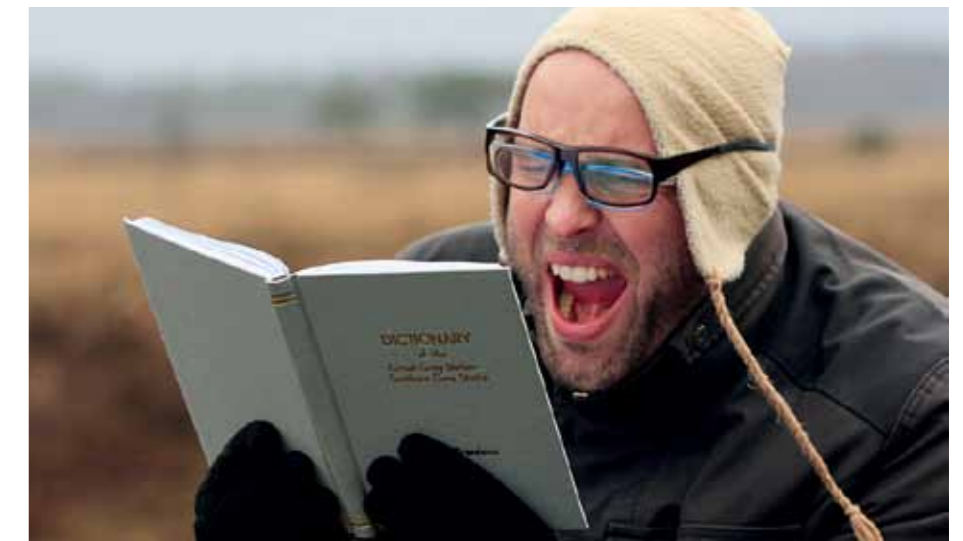

tekst Manon Berendse

contact en na vijf jaar voelde het logisch om de contrasten en verwantschappen in beide oeuvres samen te brengen, liefst op een logische plek. Dat werd Galerie Wit in Wageningen. Gelegen aan de rand van de Veluwe, waar de klapekster overwintert en de ijsvogel nog voorkomt. En te gast bij een vogelliefhebber: galeriehouder Nico van Breemen.

Mannen in bomen

Martin Brandsma is gewend aan de lichte consternatie die zijn werk kan oproepen. Nee, hij is geen vogelaar of wetenschapper *pur sang*, maar weet inmiddels wel onvoorstelbaar veel over dit zingende roofvogeltje met bandietenmasker. Door zijn ogen goed de kost te geven, keer op keer. En door zich in te leven. 'Wat roept die vogel in mij op?' Brandsma stelt zich die vraag net zo makkelijk als dat hij dingen verzamelt: braakballen, ansichtkaarten, roepjes, waarnemingen, foto's van favoriete bomen, slaapbomen en prooien. Hij tekent de klapekster naar het leven en op ware grootte – de klapekster past met zijn compacte lijfje met gemak op een A4-tje. Zijn stemmige tekeningen bewaart hij secuur in mappen en hij geeft boeken uit in zeer beperkte oplagen. Zijn performances legt hij vast in sprekende foto's, die eveneens beschikbaar zijn in kleine oplagen. *Becoming a Great Grey Shrike* (2010) laat misschien het beste zien hoe intens Brandsma zich verbindt met zijn onderwerp: de kunstenaar klom hoog in een kale boom om doodstil gehurkt vanuit de top over de hei uit te kijken, alsof hij een heus lid was van de klauwierenfamilie. Of een wachter. 'Ik vind dat een mooi beeld: een man in een boom', zegt Brandsma. 'Zo stuitte ik op een foto uit de Eerste Wereldoorlog van een tijdschrift met de titel *J'ai vu*, met daaronder

Boven: *Becoming a Great Grey Shrike*, 2010.

Onder: *wèèh*, 2010. Uit een performance waarbij Martin Brandsma de identiteit van een klapekster aanneemt.

een afbeelding van een man die bovenin een knotwilg tuurt in de verte. Geweldig. Of een foto waarop je mensen een immense stellage ziet bouwen rondom een boom, met de bedoeling die te gebruiken als uitkijkpost. Zulke foto's verbeelden wat me boeit. Wat bewerkstelligen we als mens als het ons lukt om op andere manieren naar de wereld te kijken? Wat herken ik in de klapekster, als mens? Dat hoeft niet altijd een vastomlijnd idee te zijn; soms heb ik voor een nieuw werk genoeg aan een kleine ingeving. Maar ik kijk dus ook graag door de vogel als fenomeen heen.'

In het veld

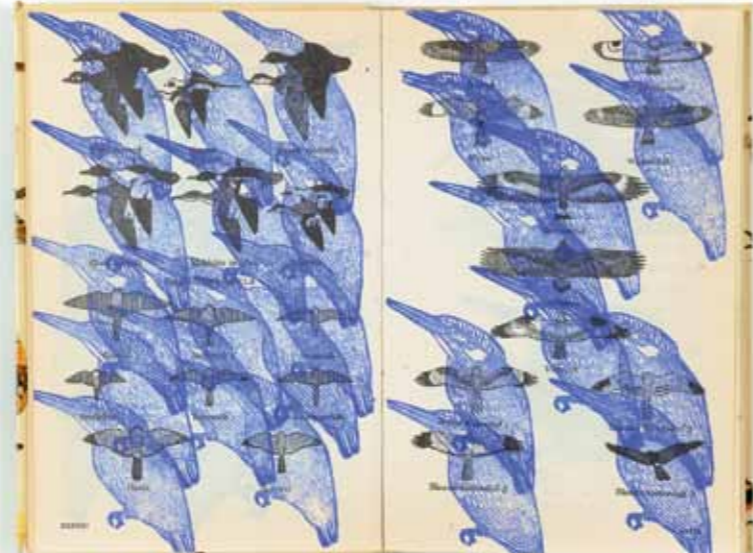
Het liefst werkt Brandsma *in situ*. Hij tekende talloze klapeksters in het veld – vangen wat hij ziet, noemt hij dat. Niet alleen in het Drents-Friese Wold of het Fochteloërveen, waar klapeksters overwinteren, maar ook in de bibliotheken van bijvoorbeeld Naturalis, het

Teylers Museum of Artis. Daar leest hij over hoe deze vogel werd bestudeerd in andere tijden. Of, met de veren onder handbereik, schoolt hij zijn oog en tekent – staartpatronen, losse veren of complete vogels. Zijn tekeningen ademen een wetenschappelijke precisie en deden hem ontdekken dat geen klapekster gelijk is. Iedere vogel heeft zijn eigen unieke tekening. Net als biologen rubriceert Brandsma zijn bevindingen liefst zonder ruis: zwarte veren op maagdelijk wit papier. Maar hij werkt wel associatiever. Hij tekent bijvoorbeeld staartveren naast elkaar met kleine verticale witregels ertussen, waardoor hij bewust het beeld oproept van een streepjescode. Hij verdiept zich in het sjamanisme ter voorbereiding op een reis naar Lapland, waar de klapekster broedt en zijn jongen grootbrengt. Voert daar ook een performance uit en is benieuwd naar de bevindingen van de Saami – het inheemse sjamanenvolk van Lapland.

Om met de titel van de tentoonstelling te beginnen: zo klinken de ijsvogel (zii) en de klapekster (prriih) volgens de *Collins Bird Guide* van L. Svensson. Maar Hans Waanders (1951-2001) had zo'n contactroep niet nodig om in de ban te raken van de ijsvogel. Eentje over de Maas zien scheren was genoeg voor een aardverschuiving in zijn werk. Martin Brandsma (1974) ervaart keer op keer dat je

een klapekster met andere ogen kunt zien dan een wetenschapper in de regel doet. Gelaagder, minder droog. Twee kunstenaars die hun fascinatie voor een enkele vogelsoort jaar in jaar uit hebben omgezet in conceptueel beeldend werk, met een voorliefde voor papier en het boek als drager. Ze hebben elkaar nooit ontmoet, alhoewel ze beiden aan Academie Minerva in Groningen

hebben gestudeerd. Hans Waanders overleed in 2001, ruim voordat Martin Brandsma cum laude afzwaaide (2012) en verder werkte in zijn Friese atelier. Een docent attendeerde Brandsma op het oeuvre van Waanders, dat dankzij een stichting nog met enige regelmaat getoond wordt. Brandsma maakte kennis met Petra van Koppen, de weduwe van Waanders. Ze waren benieuwd naar elkaar en het werk. Ze hielden

Hans Waanders 1995, met ijsvogels overstempelde versie van Vogels in kleuren.

Fragmenten uit: Perches (2001)

*'Als mensen
een ijsvogel
zien, denken
ze aan Hans'*

Brandsma: 'Het lijkt alsof mijn werk over klapeksters gaat, maar het gaat vooral over kijken.' Dus is hij niet direct uit het veld geslagen als hij ter plekke hoort dat de Saami aangeven de klapekster niet te kennen. Ze hebben de vogel eenvoudigweg nog nooit gezien. Ook Brandsma ziet geen klapeksters, hoewel er wel degelijk broedaantallen bekend zijn. Tot op zijn laatste dag, onderweg naar het vliegveld – dan pas spot hij zijn eerste. Was het daarmee een verloren onderneming? 'Natuurlijk was ik verbaasd over mijn ontmoeting met de Saami, maar mijn fascinatie werd er niet minder om. De Saami hebben een hechte band met het dierenrijk. Ze zingen dieren bijvoorbeeld toe in de vorm van een *joik* [een van de oudste muziekvormen die we kennen in Europa – mb]. Ik wilde daar zijn, er rondlopen, vragen stellen. Dat was goed. Nu ben ik nieuwsgierig naar wat er komt. Het kan zo maar dat mijn indrukken zich alsnog uitkristalliseren in een nieuw werk.'

Felblauw vogeltje

Hans Waanders zou waarschijnlijk instemmend hebben geknikt bij het horen van Brandsma's verhaal. Ook hij wist met een romantische ondertoon zijn fascinatie voor de ijsvogel keer op keer te verbeelden. Van huis uit was Waanders een schilder met een groot hart voor hemelsblauwe luchten en stromend water, die hij het liefst ving in verfijnde aquarellen. Tot 4 oktober 1982. Werelddierendag, maar dat zal toeval zijn geweest. Hij zag het felblauwe vogeltje vlakbij zijn huis in 's-Hertogenbosch, scherend langs de Maas. Die gebeurtenis zette hem aan tot het bijna obsessief verzamelen

van informatie over dit schuwe vogeltje. Alles wilde hij weten. En nog belangrijker: hij wilde alle snippertjes informatie ordenen op zijn Waanders. Bij elkaar, maar net niet leesbaar. Dus schreef hij jarenlang met blauwe en groene inkt – de kleuren van de ijsvogel – op grote vellen papier over de *Alcedo atthis*. Die teksten schilderde hij over met blauwe inkt. Om de relatie van de ijsvogel met water te benadrukken en tegelijkertijd de aandacht van de letterlijke tekst af te leiden. Net zo lang tot hij zijn volgende exemplaar zou zien. Petra van Koppen weet het nog precies. 'Dat was in 1990, 188 vellen verder. We woonden destijds in Groningen, vlakbij het riviertje de Aa. We liepen de voordeur uit en zagen een ijsvogel langs vliegen. Zo plotseling, we hoefden er niets voor te doen. Hans was halverwege een nieuw vel en is acuut gestopt met schrijven. Negen jaar lang werkte hij aan dit meerluik dat hij bewaarde in linnen foedralen. Deze zomer zal het werk te zien zijn, bij de Geert Verbeke Foundation in Kemzeke (B). Het aardige is dat ik nog steeds berichten ontvang van mensen die een ijsvogel hebben gezien. Dan denken ze aan Hans en laten me dat weten.'

Het leven bezweren

Van Koppen, zelf geen beeldend kunstenaar, weet heel goed te schetsen waar het werk van Waanders en Brandsma elkaar raken. 'Voor Hans was de ijsvogel in feite een metafoor voor het leven. Door zich te beperken in zijn onderwerp boorde hij een enorme bron aan, die hem stap voor stap hielp grip te krijgen op zijn eigen omgeving. De hele kosmos vond hij terug in dat vogeltje. Hans had een kwetsbare

gezondheid. Door zich heel consequent door de ijsvogel te laten inspireren – een solitair levende, bedreigde soort – hoopte hij een modus te vinden voor het omgaan met zijn eigen kwetsbaarheid. Soms ook met een *tongue in cheek* hoor. Hij maakte eens een uitstapje naar ruimtevaarder Yuri Gagarin. In zijn ogen bevond deze astronaut zich ook aan de rand van het leven. Dat zoekende, daar kreeg hij nooit genoeg van, net zo min als van de kans dat hij nog eens een ijsvogel zou kunnen zien. Hij probeerde dat misschien onbewust zelfs af te dwingen door iedere dag 'een oogje' te maken, zoals hij het noemde. Uit vlaggom sneed hij een stempeltje in de vorm van een oog van een ijsvogel. Het was zijn dagelijkse ritueel. *Eyes* noemde hij dit werk. Hij vroeg zich ook echt af hoeveel vellen zich dit keer zouden vullen met stempels. Totdat er weer een ijsvogel zijn leven binnen zou vliegen.'

Waanders sneed meer dan zeshonderd verschillende stempeltjes en maakte daar meerdere werken mee. Hij kocht bijvoorbeeld oude vogelgidsen op en overstempelde alle daarin afgebeelde vogels met een zingend, biddend, duikend of vliegend knalblauw ijsvogeltje – behalve de *Alcedo atthis* natuurlijk. Die afbeelding kreeg door zijn ingreep alle gewicht. Het stempelen was voor Waanders meer dan een bezwerend ritueel om het leven zo lang mogelijk vast te houden. Door zich te beperken in zijn kleurenpalet bracht hij ook een ode aan het wezen van de ziel: blauw kleurt niet alleen het verenpak van de ijsvogel, maar ook ons gemoed als we ons eenzaam voelen.

Tot op het bot

Waanders trachtte het vogeltje te leren kennen tot op het bot, in de overtuiging zo vanzelf een volgende ontmoeting tegemoet te gaan. Hij kende alle geluiden, vliegbewegingen, verblijfplaatsen, prooien en vijanden en de verschillende benamingen wereldwijd. Waanders schreef, tekende, maakte collages en zeefdrukken, maar bovenal aquarellen en stempelwerken. Door zich te beperken tot 'slechts' één onderwerp, wist Hans Waanders bovendien zijn verbeeldingskracht keer op keer uit te dagen. Tot in 2001 – toen was zijn lichaam moegestreden. Het lijkt alsof je dat terug kunt zien in de ontwikkeling van zijn oeuvre. In een van zijn laatste werken had Waanders de ijsvogel zelf niet eens meer nodig. Tijdens wandelingen langs beken, stroompjes en rivieren in Nederland, Frankrijk, Duitsland, België, Engeland en

22 ijsvogels, 2000, zeefdruk, 70 x 50 cm.

Schotland stak hij simpelweg een tak vast in de waterkant die overhelde naar het water. Bedoeld voor een eventueel passerende ijsvogel. Waanders fotografeerde zijn gedroomde pleisterplaatsen in zijn boek *Perches*. Boeken bleken uiteindelijk de ultieme dragers voor zijn werk: het compacte en intieme karakter paste goed bij zijn aanpak. Hij maakte 177 kunstenaarsboeken, in oplagen niet groter dan twintig. Ze belandden bij liefhebbers ver buiten Nederland en in de collecties van Museum of Modern Art in New York, Tate Gallery in Londen en Centre Pompidou in Parijs.

Raakvlakken

Petra van Koppen: 'Martin Brandsma vroeg vorig jaar: 'Hoe zou Hans het vinden om samen een expositie te organiseren?' Daar hoefde ik niet lang over na te denken. Hun oeuvres staan in hun eigen kracht, maar hebben ook genoeg raakvlakken. Hoe hanteren zij de vogel als beeldend element? Welke technieken zetten ze daarvoor in? Hans was de man van de herhaling, van het categoriseren en ordenen. Martin heeft dat soms als vertrekpunt, maar verbreedt zijn zoektochten ook. Ze maakten allebei bijzonder mooie boeken.' Lachend: 'Ik denk dat we wel een vogelgidsgaan openleggen op de bladzijde waar de klapekster is bestempeld.' Ook Brandsma kijkt uit naar de expositie bij Galerie Wit. Wat hij wil tonen, daar is hij nog niet helemaal uit. Misschien zijn zeven ovaal

portretten van vogels met afgewend hoofd (*Absent*) of zijn bcp (barcode project), hoewel dat 200 tekeningen beslaat. Of de foto's die hij af en toe vindt van mensen in boomtoppen. Misschien komt er zelfs nog nieuw werk bij, want begin maart ontmoette Brandsma een van 's werelds beste klauwieronderzoekers. Hij vertelt met grote nuchterheid hoe de vonk tussen hem en deze Israëliische wetenschapper oversloeg. Brandsma las een artikel van zijn hand over de functie van het bandietenmasker van klapeksters. De zwarte streep over de scherpe ogen geven het roofvogeltje de kans om zijn prooi te spotten tegen het zonlicht in. Maar als zijn masker wit gemaakt wordt, wendt de klapekster zich van de zon af en kijkt met het licht mee. Brandsma nam contact op met de onderzoeker, die op zijn beurt enthousiast werd over het tekenwerk van de kunstenaar. Binnenkort gaan ze samen aan het werk in de archieven van Naturalis: kijken, tekenen en fotograferen. De onderzoeker wil alles weten over groeibanden op de staarten van klapeksters. En de kunstenaar? Die is geïnteresseerd in de beelden die dat oplevert.

zii-prrrih!

Hans Waanders en Martin Brandsma t/m 20 april Galerie Wit, Hamelakkerlaan 38, Wageningen do t/m zo 13.30 – 17.30 uur www.galeriewit.nl

Nieuwe Veluwe

TIJDSCHRIFT OVER NATUUR, KUNST EN CULTUUR

Neem een abonnement of geef een abonnement

Aanbieding bij de expositie van zii-prrrrih in Galerie Wit:
geen 29,50 maar **25,00 euro** voor een jaarabonnement

Stuur een mail met naam, adres, postcode en woonplaats naar abonnementen@nieuweveluwe.nl
onder vermelding van WIT.

Geef daarbij aan hoe u wilt betalen: via automatische incasso (€ 25,00) of op basis van een factuur (€ 27,00).

Als het om een cadeau-abonnement gaat vermeldt dan ook het adres van de ontvanger.

Een cadeau-abonnement stopt automatisch na een jaar.

Eerder verschenen in Nieuwe Veluwe artikelen over

Sjoerd Buijsman

Beelden op de Berg

Erik Buijs

Lisette Pelser

Jan Fabre

herman de vries

Op de hoogte blijven? www.facebook.com/nieuweveluwe